

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ**

Кафедра правознавства

**ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
«ФІЛОСОФІЯ ПРАВА»**

з підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Галузь знань	08 Право
Спеціальність	081 Право
Освітньо-професійна програма	Право

Полтава 2023 рік

Розробники/укладачі програми:

Олена Горбань — кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри правознавства Полтавського університету економіки і торгівлі;

Вікторія Орел – старший викладач кафедри правознавства Полтавського університету економіки і торгівлі.

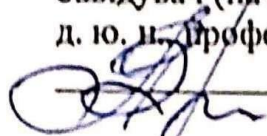
Рецензенти програми:

Володимир Божко, д. ю. н., доцент, завідувач кафедри конституційного, адміністративного, екологічного та трудового права Полтавського юридичного інституту, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;

Петро Кравченко, д. філософ. н., професор, декан факультету історії та географії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Програма навчальної дисципліни «Філософія права» обговорена і схвалена на засіданні кафедри правознавства,
протокол засідання кафедри від 29 серпня 2023 р. № 1.

Завідувач (начальник) кафедри правознавства
д. ю. н., професор

 Галина ЛАВРИК

ПОГОДЖЕНО

Гарант освітньо-професійної програми «Право»
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 081 «Право»

к. ю. н., доцент

 Олег КУЛЬЧІЙ

Анотація навчальної дисципліни

Філософія права як наука і навчальна дисципліна виокремилася із загальної філософії з місією застосування її методології для пізнання і тлумачення особливих закономірностей виникнення та розвитку права в суспільстві. Двоїста сутність філософії права полягає, з одного боку, в її самостійному характерові за об'єктом, предметом і методологією на межі філософії та права. З другого боку, це – галузь юридичних наук, яка досліджує різноманіття філософських інтерпретацій смислу, призначення та логіки права, розкриває фундаментальні основи його обґрунтування, що знаходять вияв в онтологічній, епістемологічній, аксіологічній, антропологічній, праксеологічній проблематиці, розглядає світоглядні аспекти взаємозв'язку права та держави, виявляє філософські засади міжнародного права та галузевих юридичних дисциплін, визначає соціокультурні тенденції розвитку права (див.: Паспорти спеціальностей: постанова президії ВАК України від 8 жовтня 2008 р. № 45-06/7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v45_6330-08).

Вивчення філософії права здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право необхідне для оволодіння методологією дослідження проблем права в аспекті меж і можливостей його пізнання людиною, єдності цінностей та істини в праві, філософії злочину та принципу справедливості, феномену європейського права й концепту прав і основоположних свобод людини і громадянина. Філософське сприйняття права дало змогу визначити пріоритетним принцип верховенства права, на основі якого формується сучасна правова система України.

У процесі вивчення філософії права здобувачі осмислюють сутність та ідею права, його роль у формуванні свободи та світогляду особи у множинності концепцій праворозуміння. Також оволодівають навиками адекватно оцінювати правові факти і явища, робити правильний прогноз їх розвитку та впливу на соціальну дійсність і, навпаки, оцінювати і визначати вплив соціальної дійсності на правове регулювання, правотворчість, правозастосовну діяльність.

Zusammenfassung der akademischen Disziplin

Die Rechtsphilosophie als wissenschaftliche und pädagogische Disziplin wurde von der allgemeinen Philosophie abgetrennt mit der Aufgabe, eine allgemeine wissenschaftliche Methodik auf die Kenntnis und Interpretation besonderer Muster der Entstehung und Entwicklung des Rechts in der Gesellschaft anzuwenden. Das duale Wesen der Rechtsphilosophie besteht einerseits in ihrer Gegenstands-, Subjekt- und Methodenunabhängigkeit an der Grenze zwischen Philosophie und Recht. Andererseits handelt es sich um einen Zweig der Rechtswissenschaften, der die Vielfalt philosophischer Interpretationen von Sinn, Zweck und Logik des Rechts untersucht und die grundlegenden Grundlagen seiner Rechtfertigung aufdeckt, die sich in ontologischer, erkenntnistheoretischer, axiologischer, anthropologischer und praxeologischer Hinsicht manifestieren. Probleme, betrachtet weltanschauliche Aspekte des Verhältnisses von Recht und Staat, legt die philosophischen Grundlagen

des Völkerrechts und sektoraler Rechtsdisziplinen offen, ermittelt die soziokulturellen Trends in der Rechtsentwicklung (siehe: Fachgebietepässe: Beschluss des Präsidiums der Oberstes Verwaltungsgericht der Ukraine vom 8. Oktober 2008. № 45-06/7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v45_6330-08).

Das Studium der Rechtsphilosophie durch Studierende der ersten (Bachelor-)Hochschulstufe der Fachrichtung 081 Rechtswissenschaft ist für die Beherrschung der Methodik zur Erforschung der Rechtsprobleme im Hinblick auf die Grenzen und Möglichkeiten ihres Wissens durch eine Person erforderlich, die Einheit von Werten und Wahrheit im Recht, die Kriminalitätsphilosophie und das Gerechtigkeitsprinzip, das Phänomen des europäischen Rechts und das Konzept der Rechte und Grundfreiheiten des Menschen und Bürgers. Die philosophische Rechtsauffassung ermöglichte es, dem Rechtsstaatsprinzip Vorrang einzuräumen, auf dessen Grundlage das moderne Rechtssystem der Ukraine aufgebaut ist.

Im Rahmen des Studiums der Rechtsphilosophie verstehen die Studierenden das Wesen und die Idee des Rechts, seine Rolle bei der Gestaltung der Freiheit und Weltanschauung eines Menschen in der Vielfalt der Konzepte des Rechtsverständnisses. Sie beherrschen auch die Fähigkeit, rechtliche Tatsachen und Phänomene angemessen zu bewerten, ihre Entwicklung und Auswirkungen auf die gesellschaftliche Realität richtig vorherzusagen und umgekehrt die Auswirkungen der gesellschaftlichen Realität auf gesetzliche Regelungen, Gesetzgebung und Recht einzuschätzen und zu bestimmen Durchsetzungsmaßnahmen.

Annotation of the academic discipline

The philosophy of law as a science and educational discipline was separated from general philosophy with the mission of applying a general scientific methodology to the knowledge and interpretation of special patterns of the emergence and development of law in society. The dual essence of the philosophy of law consists, on the one hand, in its independent character in terms of object, subject and methodology on the border between philosophy and law. On the other hand, it is a branch of legal sciences that investigates the variety of philosophical interpretations of the meaning, purpose and logic of law, reveals the fundamental bases of its justification, which are manifested in ontological, epistemological, axiological, anthropological, praxeological problems, considers worldview aspects of the relationship of law and the state, reveals the philosophical foundations of international law and sectoral legal disciplines, determines the socio-cultural trends in the development of law (see: Passports of specialties: Resolution of the Presidium of the Supreme Administrative Court of Ukraine dated October 8, 2008. № 45-06/7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v45_6330-08).

The study of the philosophy of law by students of the first (bachelor) level of higher education in the specialty 081 Law is necessary for mastering the methodology of researching the problems of law in terms of the limits and possibilities of its knowledge by a person, the unity of values and truth in law, the philosophy of crime and the principle of justice, the phenomenon of European law and the concept of rights and fundamental freedoms of man and citizen. Philosophical

perception of law made it possible to prioritize the principle of the rule of law, on the basis of which the modern legal system of Ukraine is formed.

In the process of studying the philosophy of law, students understand the essence and idea of law, its role in the formation of a person's freedom and worldview in the multiplicity of concepts of legal understanding. They also master the skills to adequately evaluate legal facts and phenomena, to make a correct forecast of their development and impact on social reality, and, conversely, to evaluate and determine the impact of social reality on legal regulation, law-making, and law enforcement activities.

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Філософія права» укладена відповідно до освітньо-професійної програми Право, розробленої на підставі стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 Право галузі знань 08 Право для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затвердженого та введеного в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 20 липня 2022 року № 644.

При підготовці програми навчальної дисципліни були використані матеріали досліджень зарубіжних наукових інститутів та університетів. Зокрема: юридичного факультету Мічиганського університету ([Philosophy of Law - University of Michigan Law School](#)), юридичних шкіл Оксфордського ([Oxford Studies in Philosophy of Law](#)), Чиказького ([Law and Philosophy | University of Chicago, The Law School](#)), Нью-Йоркського ([NYU Law](#)), Лейденського ([Philosophy of Law - Leiden University](#)) університетів, Університету Лінкольна ([What is the philosophy of law? University of Lincoln](#)), Університету Торонто ([Law and Philosophy - University of Toronto Faculty of Law](#)), Державного університету Східного Теннессі ([Philosophy and Law - East Tennessee State University](#)), факультету філософії та права Франкфуртської школи ([Philosophy & Law Department - Frankfurt School](#)), Єльського центру права та філософії ([Yale Center for Law and Philosophy](#)), інституту права та філософії Університету Сан-Дієго ([Institute for Law and Philosophy - University of San Diego](#)) та ін.

Український досвід викладання філософії права узагальнено за програмним матеріалом, підручниками і навчальними посібниками Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/FilosofUchebn2009.pdf; <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/50/1/0038.pdf> Дата звернення: 09.01.2024); Львівського національного університету імені Івана Франка (<http://dspace.lnlibrary.lviv.ua/jspui/handle/123456789/150> Дата звернення: 09.01.2024); Національної академії внутрішніх справ (URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/fil_prava_pidr/Files/programma.htm#03 Дата звернення: 28.08.2022);

Предметом навчальної дисципліни «Філософія права» є закономірності виникнення, структурування, функціонування і розвитку права в різноманітні розуміння його змісту і системи та у взаємозв'язку його проявів із людським суспільством. Від теорії права філософія права відрізняється світоглядним поясненням права в розвитку людства.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Філософія права» є оволодіння здобувачами методологією пізнання суті, принципів і проявів права та формування на цій основі правового світогляду, котрий забезпечить системне розуміння правової дійсності, правових позицій людей, суспільних груп і суспільства в цілому.

Програмні компетентності відповідно до освітньо-професійної програми: **загальні:**

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 8. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК 10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства; усвідомлення цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

спеціальні (фахові, предметні):

СК1. Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві.

СК3. Цінування та повага до гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння її правової природи.

СК8. Здатність застосовувати правові принципи та доктрини.

СК 13. Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ.

Програмні результати навчання відповідно до освітньо-професійної програми:

РН 1. Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин.

РН 3. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.

РН 5. Давати короткий правовий висновок щодо окремих фактичних обставин з достатньою обґрунтованістю.

РН 6. Оцінювати недоліки і переваги певних правових аргументів, аналізуючи відому проблему.

РН 7. Складати та узгоджувати план власного прикладного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами.

РН 9. Самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій.

РН 12. Донести до респондента матеріал з певної правової проблематики доступно і зрозуміло.

РН 18. Застосовувати в професійній діяльності основні сучасні правові доктрини, цінності та принципи функціонування національної правової системи.

РН 19. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.

Навчальна дисципліна є **обов'язковою**.

Форма підсумкового контролю знань: екзамен.

Програмний зміст навчальної дисципліни

Модуль 1. СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВА

Тема 1. Предмет філософії права.

Термін «філософія». Особливості філософського розуміння та пояснення світу як основа світогляду людини. Феномен світогляду, його структура, історичні типи і значення в особистому та суспільному житті людини.

Предмет філософії як суб'єктивного відображення світу у поняттях та категоріях. Рефлексія та її предмет. Співвідношення філософії та науки. Основні питання філософії: ставлення мислення до матеріального буття, здатність людського розуму пізнавати реальний світ, стан та розвиток світу.

Матеріалізм, ідеалізм та дуалізм – основні напрями філософського дослідження природи та сутності світу, природи, сутності та призначення людини; системи «людина – світ» у цілому та стану в якому ця система перебуває.

Гностицизм і агностицизм – два погляди на здатність людського розуму пізнати реальний світ.

Діалектика та метафізика – два погляди на стан та розвиток світу.

Філософія права як світогляд, наука та навчальна дисципліна. Сутність і особливості філософського підходу до права.

Необхідність філософського осмислення права. Філософське осмислення та наукове пізнання права. Філософсько-правова рефлексія. Об'єкт і предмет філософії права. Генеза предмету філософії права. Структурування філософії права (онтологія права, антропологія права, гносеологія, епістемологія та герменевтика права, аксіологія права).

Філософія права в системі юридичних дисциплін. Співвідношення філософії права, теорії права та соціології права. Філософський та юридичний аспекти права, їх спільність, відмінність і особливості. Основні питання філософії права: що є право?; що є справедливість у праві?; як співвідносяться право і влада?; яка природа і функції позитивного права?

Функції філософії права (світоглядна, методологічна, гносеологічна, аксіологічна, виховна та ін.). Значення філософії права для формування світогляду юристів та для правотворчої, правозастосовної, правоохоронної, правоосвітньої діяльності.

Тема 2. Методологія філософії права.

Методологія права та її рівні: філософський, загальнонауковий, юридичний. Філософська методологія: принципи та категорії діалектики, гносеологічні категорії та категорії соціальної філософії. Сутність і явище в праві. Правова необхідність і випадковість. Можливість і дійсність, частина і ціле, кількість, якість і міра в праві. Зміст і форма права. Буття права в часовому та просторовому вимірах. Суперечність і гармонія, заперечення в розвитку права. Загальний зв'язок і розвиток – основні принципи діалектики

права. Всезагальний зв'язок та взаємодія у праві. Принцип історизму в праві. Причинність та цілепокладання в праві. Системність.

Загальнонаукова методологія: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, аналогія, індукція, дедукція, експеримент та ін.

Дослідницькі концептуальні підходи: матеріалістичний та ідеалістичний, діалектичний та метафізичний, гностичний та агностичний, соціальний та біологізаторський, персоналістичний та комунітарний.

Способи обґрунтування права: правовий об'єктивізм, правовий суб'єктивізм, правова інтерсуб'єктивність. Види обґрунтування права (міфологічне, релігійне, філософське). Філософське обґрунтування права: категоріальне, концептуальне, доказове, методологічне.

Трансформаційні перетворення у сучасній методології філософії права. Поліметодологізм і принцип взаємодоповнюваності методів метафізики, діалектики, структуралізму, екзистенціалізму, феноменології, герменевтики, лінгвістики, психоаналізу, соціології, психології, психолінгвістики, соціопсихолінгвістики, синергії та ін. Глобалізація об'єкта і предмета досліджень. Антропологізація об'єкта і предмета досліджень. Деформалізація об'єкта і предмета досліджень. Мультикультуралізм.

Філософсько-світоглядні основи багатоманітності визначень права. Типи праворозуміння як способи здійснення філософсько-правової рефлексії. Поняття типу праворозуміння. Природно-правове мислення та позитивізм – основні типи праворозуміння. Інтегральне праворозуміння як методологічна проблема.

Тема 3. Концепції природного права.

Становлення та розвиток природного праворозуміння як рефлексія на звичай та традиції додержавного буття людей. Класичні концепції природного праворозуміння: космологічні (натуралістичні та теологічні) у античних мислителів Греції та Риму, у Фоми Аквінського; раціоналістичні в християнських ересьях, у Н. Макіавеллі, М. Лютера, І. Канта, Г.-В.-Ф. Гегеля; антропологічні та натуралістичні у Г. Гроція, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо.

Сучасні концепції природного права. Феноменологічна концепція права (А. Рейнах). Екзистенціалістська концепція права (М. Мюллер, Е. Фехнер, В. Майхоффер). Герменевтична концепція права (А. Кауфманн, П. Рікьор). Комунікативно-дискурсивна концепція права (К.-О. Апел, Ю. Хабермас). Природно-правова тенденція в сучасній аналітичній філософії права (Л. Фуллер, Дж. Фінніс, Дж. Роулз, Р. Дворкін).

Ліберальні демократії як втілення природно-правового праворозуміння.

Тема 4. Правовий позитивізм і правовий об'єктивізм як філософська традиція.

Становлення юридичного позитивізму, його джерела та визначальні принципи. Учення софістів. Номіналізм В. Оккама. Концепція абсолютної влади держави Т. Гоббса. Формально-догматична юриспруденція І. Бентама.

Теорія наказів Дж. Остіна. «Чиста теорія права» Г. Кельзена. Аналітична юриспруденція Г. Харта. Тенденції розвитку сучасного юридичного позитивізму: ексклюзивний та інклюзивний позитивізм.

Правовий об'єктивізм: історична школа права, філософсько-правова концепція марксизму, соціологічна юриспруденція.

Історичні типи юридичного позитивізму: легізм, нормативізм, етатизм.

МОДУЛЬ 2. СИСТЕМА ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Тема 5. Правова онтологія: природа і структура права.

Онтологічні основи права. Поняття правової реальності. Питання про специфіку правової реальності і онтологічну структуру права – основне питання правової онтології. Право як особлива реальність: широке і вузьке значення поняття. Нормативно-деонтологічна природа права. Співвідношення належного і суцього у праві. Багатогранність феномену права.

Онтологічна структура права: природне і позитивне право, їх смисл і співвідношення, переваги і недоліки. Сутність та існування права. Зміст і форма, можливість і дійсність у праві.

Форми буття права: ідея права, закон, правове життя та їх динаміка. Свобода, справедливість, рівність як основа змісту ідеї права. Свобода людини та її межі. Свобода зовнішня і внутрішня. Фактична і юридична свобода. Свобода позитивна і негативна.

Абстрактне й конкретне у праві. Дискусія про співвідношення права і закону. Поняття й умови здійснення права.

Тема 6. Правова антропологія: гуманістична природа права.

Поняття правової антропології. Специфіка правової антропології у порівнянні з філософською антропологією. Основні питання правової антропології: «образ людини» та «образ права». Типи правової антропології. Поняття «правова людина». Право як спосіб людського співіснування.

Антропологічні основи права. Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо та І. Кант про антропологічні основи права. Конфліктно-коопераційна природа людини як основа антропологічного обґрунтування права. Концепція Дж. Лакса про множинність сутності людини. Концепт прав людини як феномен європейської філософії права. Обґрунтування прав людини як феномену, як ідеї та як статусу в суспільстві.

Поняття особистості. Структура особистості. Особистість і суспільство. Особистість і право. Автономія особистості. Особистість як суб'єкт права. Сутність «людини юридичної».

Гуманістична природа права та тенденція гуманізації права. Співвідношення морального і правового гуманізму.

Тема 7. Правова гносеологія і правова епістемологія.

Поняття правової гносеології та особливості її предмету у контексті різних підходів до обґрунтування. Специфіка права як об'єкту пізнання. Соціально-історичні аспекти пізнання права. Загальносоціальні та національні особливості пізнання права. Елементи гносеологічної структури права. Рівні гносеології права: загальноправовий, міжнародний, галузевий. Цілі правового пізнання. Гносеологічні принципи права.

Гносеологія та епістемологія: співвідношення понять. Предмет правової епістемології. Об'єкт і суб'єкт правового пізнання. Особливості правового пізнання. Пізнавальна установка (когнітивізм та нонкогнітивізм). Проблема об'єктивності права. Типи правової епістемології (емпіризм, раціоналізм, інтуїтивізм). Етапи і рівні та методи пізнання у праві.

Особливості правового мислення. Практичний розум. Правова аргументація. Проблема розуміння у праві. Мова як простір розуміння. Суб'єкт розуміння як джерело правових смислів. Правова реальність як об'єкт розуміння. Предмет розуміння (правова ситуація, правова традиція, особистість розуміючого).

Правова епістемологія та правова герменевтика: відмінність наукового пізнання і герменевтичного розуміння. Проблема інтерпретації правових текстів. Герменевтичні методи «пошуку» права. Мета і результат герменевтичного розуміння. Необхідність поєднання методів герменевтики та соціопсихолінгвістики у процесі розуміння права.

Правотворчість і правозастосування як герменевтичні практики. Проблеми імплементації міжнародного права в національному праві у контексті герменевтики та соціопсихолінгвістики. Вирішення справи, прояснення ситуації та розуміння як типи осмислення правової ситуації.

Парадигма як основа правової теорії. Парадигма права у класичній європейській філософії права та її еволюція. Політико-правові доктрини у філософії права.

Тема 8. Істина у праві. Філософія правопорушення і покарання.

Філософсько-методологічна рефлексія поняття істини в праві. Категорія істини як центральна категорія правової гносеології. Концепції істини. Класичний та сучасний підходи. Істина в праві та правова істина. Проблема істини в правотворчості. Основні аспекти істинності норми права. Необхідність відповідності юридичної норми правовій реальності як суцільній, так і належній, оптимальному шляху гармонізації суспільних відносин, особливостям історичного етапу розвитку суспільства, уявленням народу про свободу, рівність, відповідальність, справедливість. Дескриптивний та прескриптивний аспекти юридичної норми. Внутрішня та зовнішня істинність норми права. Сучасні концепції істини в праві. Істина, справедливість і примирення.

Правова практика як критерій правової істини. Встановлення істини та її оптимізація як мета правозастосовної діяльності. Гносеологічний аспект основних принципів кримінального процесу – всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи, неупередженості слідства, суду, дотримання прав і законних інтересів учасників кримінального процесу,

принципу рівності та змагальності сторін, гласності діяльності суду, презумпції невинуватості тощо.

Предмет філософії правопорушення. Онтологія правопорушення. Філософсько-правовий аспект дослідження правопорушення: як кримінально-правового феномену, багатовимірного соціального явища в широкому контексті культурно-цивілізаційного процесу. Антиномічний підхід до проблеми правопорушення. Правопорушення у різних типах праворозуміння.

Розслідування злочину як різновид пізнавального процесу. Філософсько-правові особливості пізнання під час розслідування злочину порівняно з науковим пізнанням. Необхідність точного з'ясування фактичних обставин справи. Доказовий характер пізнання в ході розслідування. Криміналістична, слідча версія та наукова гіпотеза.

Поняття, моделі та види юридичної аргументації. Поняття та особливості судової аргументації. Правила юридичної аргументації під час правозастосування.

Філософсько-правова оцінка злочину як встановлення істини. Судове доказування та встановлення істини в суді. Винесення вироку з точки зору досягнення істини.

Філософсько-правові підходи до права покарань і системи покарань. Внутрішній зв'язок правопорушення і покарання. Онтологічна тотожність їх характеристик. Ідея покарання та гносеологічна природа її інтерпретації в різних типах праворозуміння. Покарання і втілення цінності закону з позицій позитивізму. Покарання як засіб відновлення справедливості, як віддачі рівним за рівне в природно-правовому праворозумінні. Покарання як сублимована енергія суспільства в психоаналітичних концепціях права. Покарання як воля Бога, як його санкція за несправедливе життя в теологічних концепціях права. Соціально-правовий аспект покарання. Покарання як правова форма реалізації справедливості. Соціальний аспект антиномії покарання: захист суспільства від злочинності і одночасна ініціація її інститутом покарання. Санкція як причина злочинності. Покарання як соціальне регулювання і як самопокарання.

Гене́за інституту покарання. Концепт справедливого покарання у контексті філософії Просвітництва. Вчення І. Канта про смертну кару. Вчення Ч. Беккарія про смертну кару, її неефективність і невинуватість. Вчення Г. Гегеля про злочин як заперечення права. Суперечлива природа інституту смертної кари. Позбавлення волі як тип покарання. Протилежність мети ув'язнення та її наслідків. В'язниця як школа злочинності. Основні види інституту ув'язнення. Проблема смертної кари. Покарання, покаєння і прощення. Необхідність покарань як умова існування правової системи.

Тема 9. Правова аксіологія: ціннісні основи права.

Цінність як центральне поняття філософської аксіології. Основний критерій цінності. Суб'єктивна сторона і об'єктивний характер цінності. Право як цінність. Ціннісні основи права.

Правова аксіологія: історія виникнення, основні поняття та принципи. Основні типи сучасних аксіологічних концепцій, їхній вплив на розуміння

природи права: 1) аксіологічний онтологізм і трансценденталізм; 2) аксіологічний плюралізм і релятивізм; 3) напрямок «помірного релятивізму цінностей». Право і мораль.

Правові цінності: свобода, рівність, справедливість. Відносна і абсолютна цінність права. Свобода як визначальна характеристика людського буття та вища цінність. Ідея права як ідея свободи. Негативна та позитивна свобода. Умови можливості свободи. Свобода і порядок. Правова свобода. Свобода волі. Свобода і відповідальність.

Права людини як абсолютна цінність. Правовий ідеал. Аксіологічний аспект гідності людини та її прагнення до захисту власної гідності як прояв духовної природи. Власність як правова цінність і прагнення людини до власності як прояв її тілесної природи. Свобода і рівність. Право як формальна рівність. Соціальна рівність. Права людини як основа справедливості.

Справедливість як головна правова цінність та провідне поняття сучасної філософії права. Критерії справедливості та право. Зрівнююча й розподільча справедливість. Формальна й змістовна справедливість. Справедливість і права людини. Свобода і справедливість. Справедливість і рівність. Справедливість і солідарність. Справедливість в умовах плюралізму: толерантність. Ідея глобальної справедливості.

Універсальне та культурно-особливе в ціннісному змісті права. Правосвідомість як ціннісна форма світогляду, її форми і рівні. Універсальне і культурно-специфічне у правосвідомості. Сенси та аксіоми правосвідомості. Правовий менталітет і його деформації. Філософсько-правові особливості українського менталітету.

Правова культура і мораль у ціннісному змісті права. Етичні основи права. Єдність, протилежність та взаємодоповнюваність права і моралі. Філософсько-етичний зміст принципу толерантності.

Загальне благо як моральна і правова цінність.

Тема 10. Філософські проблеми права в сучасному суспільстві.

Сучасне суспільство, людина і влада в умовах глобалізації. Філософсько-правове осмислення глобалізації як правової реальності та її впливу на людину, владу і право. Сучасні концепції правової глобалізації і проблеми конфлікту цивілізацій та інтегрального (інтегративного) права. Національне й універсальне у праві. Правовий плюралізм як соціокультурний феномен. Військові конфлікти як правова реальність конфлікту цивілізацій. Філософсько-правові аспекти перспектив і небезпек глобалізації для онтологічних основ змісту ідеї права: свободи, справедливості, рівності.

Людина, право і влада в умовах глобальних суспільних трансформацій. Філософське осмислення антропологічних основ права в контексті перспектив робототехніки та штучного інтелекту, гендерних відносин в умовах можливостей зміни статі та одностатевих шлюбів. Сучасні філософські проблеми права і влади в контексті антропоцентризму і глобальних екологічних загроз, масових міграцій, правової реальності мультикультуралізму, космополітизму та проблем національної ідентичності в демократичних

суспільствах. Права людини, права природи і проблема балансу приватного та публічного права в контексті загального блага як правової цінності. Сучасні концепції правового суспільства: інституційний та неінституційний аспекти.

Тенденція гуманізації права і проблеми гуманізації покарань за правопорушення. Покарання, примус, превенція, медіація, пробація, соціальна адаптація у сучасних каральних практиках.

Філософські проблеми правотворчості та правозастосування у перехідних суспільствах. Філософія правової реформи в Україні на основі принципу верховенства права. Перспективи формування правового суспільства в Україні.

Рекомендовані джерела інформації:

Основні рекомендовані джерела інформації:

1. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О.М. Балинська, А.С. Токарська, В.А. Яценко; за заг. ред. О.М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/395/1/%D0%91%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf>
2. Александрова О.С., Горбань О.В., Мартич Р.В. Філософія права: навчально-методичний посібник. К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. 126 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/30803/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%A4%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B01.pdf>
3. Данильян О.Г. Філософія: підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2018. 432 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/392/3_Filosofija_pidruchnik_vnutri.pdf
4. Рабінович П.М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с. URL: https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/Posibnyk_maket_2021_2.pdf
5. Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, С.І. Максимов та ін.; за ред. О.Г. Данильяна. Х.: Право, 2017. 208 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/298/Vnutri_FilosofUchebn_2017_2.pdf

Додаткові рекомендовані джерела інформації:

1. Альчук М. Справедливість як сучасний виклик глобалізації. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2021. №. 10. С. 5 – 11. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/1262-2025-1-PB.pdf>
2. Андріюк В.В. Філософія права та методологія наукових досліджень. Методичні вказівки для підготовки до семінарських занять здобувачів вищої освіти заочної форми навчання спеціальності 081. Івано-Франківськ: Юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2023. 20 с. URL: <https://kttidip.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/83/2023/10/fpimnd-zfn-6-1.pdf>

3. Бандура О. Аксіологія права як складова філософії права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2015. Том 10. № 1 – 2. С. 45 – 55. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/398/400>
4. Бандура О.О. Онтологія права як складова філософії права (деякі міркування). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2 (12). С. 55 – 65. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/73-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-150-1-10-20170807.pdf>
5. Бандура О.О. Гносеологія права як складова філософії права (загальні думки). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2018. № 1 – 2 (15 – 16). С. 25 – 33. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/1004-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-2035-1-10-20190228.pdf>
6. Бандура О. Антропологія права як складова філософської антропології (загальний нарис). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. Том 17. № 1. С. 8 – 15. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1131/1136>
7. Бігун В.С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення (огляд окремих висновків філософсько-правового дослідження). *Проблеми філософії права*. Том VIII – IX. 2010 – 2011. С. 262 – 275. URL: http://lawfaculty.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/philosophy_tom_8-9.pdf
8. Бровко Н.І. Генезис засад і принципів філософсько-правового розуміння особистості та процесу її формування. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2018. № 1-2 (15-16). С. 159 – 169. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1015>
9. Васильєв С.В. Концепції правової глобалізації. *Наукові записки. Серія Право*. 2023. № 14. С. 12 – 17. URL: <https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/288>
10. Ватаманюк Л., Гарасимів Т. Проблема пізнання права: гносеологічні межі та можливості. С. 83 – 87. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/may/12708/83-87.pdf>
11. Велика українська юридична енциклопедія: Т. 2: Філософія права / редкол.: С.І. Максимов (голова) та ін.; Нац. акад. прав. Наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Право, 2017. 1127 с.
12. Гарасимів Т.З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2012. 420 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/836/1/%D0%93%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%B2%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf>
13. Головатий С.П. Верховенство права: монографія: у 3 т. К.: Фенікс, 2006. 1747 с.

14. Горбань О.В. Актуалізація слова у міждисциплінарному дискурсі теорії та філософії права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Том 2. 2023. № 78. С. 398 – 400. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/issue/view/16962>
15. Горбань О.В. Актуалізація методу соціопсихолінгвістики у філософсько-правовій підготовці юристів. *Актуальні дослідження правової та історичної науки (Випуск 48): матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції, (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 9-10 березня 2023 р.)* / [редкол.: О. Яремко та ін.]; ГО «Наукова спільнота»; WSSG w Przeworsku. Тернопіль: ФО-П Шпак В.Б. 81 с. С. 6 – 9. URL: https://www.lex-line.com.ua/data/downloads/file_1681906813.pdf
16. Горбань О.В. Співвідношення приватного та публічного права крізь призму антропології права. *Актуальні проблеми приватного та публічного права : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 94-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І. (31 березня 2023 року)*. Харків, 2023. 624 с. С. 273 – 274. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7710/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
17. Горбань О.В. Філософсько-правовий аспект проблеми штучного інтелекту. Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні: освітній вимір : матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 8 червня 2023 р.). Полтава: ПУЕТ, 2023. 106 с. С. 25 – 27. http://puet.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/ucoopconf_2023-3.pdf
18. Гордійчук О. Перспективи та небезпеки глобалізації: соціально-філософський контекст. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2021. Випуск 39. С. 30–37. URL: http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/39_2021/4.pdf
19. Губань Р.В. Онтологія суспільної моралі як правової категорії. *Проблеми філософії права*. Том VIII – IX. 2010 – 2011. С. 361 – 369. URL: http://lawfaculty.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/philosophy_tom_8-9.pdf
20. Дудаш Т. Праворозуміння крізь призму герменевтики /Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Львів: Край, 2010. 248 с. URL: https://www.academia.edu/91050632/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BA%D1%80%D1%96%D0%B7%D1%8C_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D1%83_%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0

[%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8_Law_Understanding_Hermeneutic_Research_](#)

21. Жаровська І.М., Биков О.М. Проблеми впливу на особу глобалізаційних проявів сучасної правової реальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 52. Том 1.* 2018. С. 17 – 20. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/44776/1/%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%95%D0%9C%D0%98%20%D0%92%D0%9F%D0%9B%D0%98%D0%92%D0%A3.pdf>
22. Завальнюк В. В. Методи дослідження антропології права (до проблеми застосування методології соціологічної науки). *Актуальні проблеми держави і права.* 2014. Вип. 73. С. 143 – 146. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=apdp_2014_73_24
23. Історія вчень про державу і право: підручник / за ред. проф. Г.Г. Демиденка, проф. О.В. Петришина. Х.: Право, 2009. 256 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/IVDP_Demidenko_2009.pdf
24. Ковальчук О.М. Цінності права в лібертарно-юридичній концепції. *Альманах права.* 2011. Вип. 2. С. 102-107. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/62969>
25. Костицький М.В. Філософія права як наука і навчальна дисципліна. *Проблеми філософії права.* 2003. Том 1. С. 16 – 21. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8487/04-Kostytsky.pdf?sequence=1>
26. Кривицький Ю. В. Філософія правової реформи: світоглядно-методологічний вимір. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2021. № 2 (22). С. 11 – 21. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/1461-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-2933-1-10-20220213.pdf>
27. Кузнецов В.І. Філософія права. Історія та сучасність. Навчальний посібник. К.: ВД «Стилос», 2003. 382 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/282734636_The_Philosophy_of_Law_History_and_Modernity_in_Ukrainian_Filosofia_prava_Istoria_ta_sucasnist-K_Stilos_2003_-_382_s
28. Кучураді І. Переосмислення філософії права (перекл. з англ. В. Бігуна та І. Кравцова). *Проблеми філософії права.* Том VIII – IX. 2010 – 2011. С. 124 – 131. URL: http://lawfaculty.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/philosophy_tom_8-9.pdf
29. Левицька О.В. Правова природа істини. С. 226 – 236. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5736/vnulpurn201685036.pdf>
30. Людина і штучний інтелект: виміри філософської антропології, психоаналізу, арт-терапії та філософської публіцистики. Підхід філософської антропології як метаантропології: збірник наукових праць / За ред. Н. Хамітова

- і С. Крилової. К.: КНТ, 2020. 265 с. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/32553/Human%20and%20artificial%20intelligence_2020.pdf?sequence=1
31. Максимов С.І. Філософія права: сучасні інтерпретації. Х.: Право, 2016. 336 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2011/Maximov_2010.pdf
32. Марченко О.В. Філософія права: навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/4945/>
33. Мельничук Н.Ю. Категорії злочин та покарання в європейській філософській традиції: монографія. Львів: Край, 2009. 360 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/764/1/%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%9D.%D0%AE.%20%D0%B4%D0%B8%D1%81.pdf>
34. Нежурбіда С.І. Причини злочину та злочинності: погляди сучасних соціальних філософів. *Проблеми філософії права*. Том VIII – IX. 2010 – 2011. С. 249 – 253. URL: http://lawfaculty.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/philosophy_tom_8-9.pdf
35. Орел В. Юридична аргументація в судовому процесі: вітчизняний досвід та зарубіжна практика. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. Ужгород, 2023. Випуск 78 (2). С. 401-406. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/67.pdf>
36. Рабінович П.М. Філософія права: проблеми і підходи. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2005. 332 с.
37. Рабінович П.М. Філософія права. Ч. 1–2: Філософія права як наука. Гносеологія права. К.: Ін Юре, 2013. 232 с.
38. Рабінович П.М. Інтегральність праворозуміння як методологічна проблема / Петро Мойсейович Рабінович, Сергій Петрович Рабінович, Олег Зіновійович Панкевич. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28. № 3. С. 47-55. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3945>
39. Рабінович П., Панкевич С., Панкевич О. Праворозуміння – концептуально-методологічний фундамент формування та розвитку правової доктрини (за матеріалами журнальної дискусії 2021–2023 рр.). *Право України*. 2023. № 3. С. 18 – 33. URL: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_2023_3/pravo_2023_3-s1/
40. Савкін О. Проблема встановлення істини під час здійснення кримінального провадження. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 162 – 170. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/1557-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-3125-2-10-20230808.pdf>
41. Сашак Я.М. Проблема зла і примусу в праві. *Проблеми філософії права*. Том VIII – IX. 2010 – 2011. С. 117 – 123. URL: http://lawfaculty.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/philosophy_tom_8-9.pdf

42. Семко М.О. Філософія права та її значення в процесі реформування правової системи України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. С. 430 – 434. 2023. № 2. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/issue/view/16759>
43. Сидорчук Ю.М. Філософсько-правові проблеми використання штучного інтелекту. *Право і суспільство*. 2017. № 3 частина 2. С. 16 – 19. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/3_2017/part_2/6.pdf
44. Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій : монографія / [О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, С.Б. Жданенко та ін.]; за ред. О.Г. Данильяна. Харків: Право, 2020. 344 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18268/1/Monokol_8.pdf
45. Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, С.Б. Жданенко та ін.; за ред. О.Г. Данильяна. Х.: Право, 2016. 488 с. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/201/1-20.pdf>
46. Тамір Я. Ідея людини. К.: Смолоскип, 2002. 1126 с.
47. Торяник В.М. Філософія та соціологія права (в схемах та визначеннях): підручник / В.М. Торяник, П.В. Макушев. Херсон: Гельветика, 2020. 244 с.
48. Тюрю Ю.І. Аналіз філософсько-правових підходів до визначення поняття «штучний інтелект». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2022. № 56. С. 54 – 58. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc56/12.pdf>
49. Удовика Л.Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір: монографія. Х.: Право, 2011. 552 с.
50. Філософія права: Комплексні навчально-методичні матеріали / уклад. Н. І. Гончарова. Одеса: ОДУВС, 2018. 152 с. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f398e240-2f2e-4c30-bdc3-72962ceb26db/content>
51. Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, С.І. Максимов та ін. / за ред. д-ра філос. наук, проф. О.Г. Данильяна. Харків: Право, 2009. 208 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/FilosofUchebn2009.pdf
52. Філософські проблеми права і влади в суспільстві, що трансформується. URL: <https://studfile.net/preview/7327620/page:27/>
53. Фурса С.Я., Фурса Є.І. Філософія права в процесі реформування правової системи України: теорія і практика. *Часопис Київського університету права*. 2020. №3. С. 35 – 40. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/398/379/>